невиразний колір; забарвлення, фарба, перехід від світлого тону до темного...; // перев. мн., *перен.* Відсутність різких, контрастних переходів" [СУМ, V, 388] (рис. 2.13).

Рис. 2.13. Семантична структура лексеми *півтон* (надскладна)

У загальновживаному лексичному фонді функціонують транспозити, що представляють досить розгалужену надскладну семантичну структуру. Ілюстрацією слугує маркований позначкою *фот*. СТ *касета* (РУС-48*): "1. Пласка чи циліндрична непроникна для світла коробка (футляр), в яку вкладають перед зніманням фотопластинку або плівку...; // Частина кінопроектора, до якої закладається плівка для демонстрування кінофільму на екрані. 2. Пласка закрита коробка для магнітофонної стрічки. 3. Пристрій для зберігання і транспортування яких-небудь однорідних предметів, деталей, матеріалів і т. ін. 4. Знімна коробка в пістолеті, автоматі тощо для патронів. 5. Пристрій для скидання бомб із літака" [СУМ, IV, 11] (рис. 2.14).

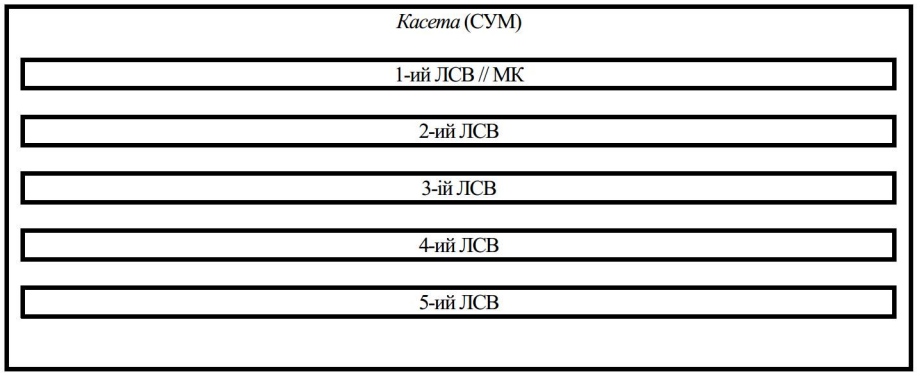

Рис. 2.14. Семантична структура лексеми *касета* (надскладна)

Отже, динаміка процесу стилістичної транспозиції термінологічної лексики відзначається активною взаємодією стилістичних і семантичних процесів, оскільки під час або після переходу терміноодиниці до загальновживаного лексичного фонду частотними є зміни у її семантичному обязі. Аналіз семантичних структур стилістичних транспозитів за одним лексикографічним джерелом тлумачного типу (дослідження у синхронії) дає підстави констатувати про те, що семантичні структури транспозитів бувають чотирьох видів, як-от: елементарний, простий, складний та надскладний види. Загалом проблема вивчення процесу стилістичної транспозиції термінолексики в аспекті трансформації її семантики є достатньо складною та потребує подальших наукових студій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мацюк Г. П. Роль терминологии в обогащении значений общеупотребительной лексики украинского языка: дис... канд. филол. наук : 10.02.02 / Г. П. Мацюк. – Львов, 1986. – 192 с.
2. Муромцева О. Г. Розвиток лексики української літературної мови в другій половині XIX – на початку XX ст. / О. Г. Муромцева. – Харків : Вид-во при ХДУ "Вища школа", 1985. – 152 с.
3. Непийвода Н. Детермінологізація як результат взаємодії загальнолітературної та термінологічної лексики: дис... канд. філол. наук : 10.02.02 / Н. Непийвода. – К., 1983. – 167 с.
4. Нікітіна Ф. О. Семантичні та словотворчі проблеми сучасної термінології : навч. посіб. / Ф. О. Нікітіна – К. : Вид-во при КДУ "Вища школа", 1978. – 30 с.
5. Панько Т. Українське термінознавство : підручник для студ. гуманітарних спец. вищ. закладів / Т. Панько, І. Кочан, Г. Мацюк. – Львів : Вид-во "Світ", 1994. – 241 с.
6. Струганець Л.В. Динаміка лексичних норм української літературної мови XX століття/Л.В.Струганець.– Тернопіль : Астон, 2002. – 352 с.

УМОВНІ ПОЗНАЧКИ

РУС-48 – Російсько-український словник / [гол. ред. М. Калинович]. – К.: Видавництво АН УРСР, 1955 видання Словника 1948 року, випр. і доп.). – 804 с.
СУМ – Словник української мови / [І. К. Білодід (гол. ред.) та ін.] –Т. 1 – 11. – К. : Наук. думка, 1970 – 1980.

The article deals with the changes of lexical units semantic structure in the process of stylistic transposition which are analyzed on the material of Ukrainian language dictionaries of the XX-XXI centuries. The author selects the types of semantic structure of stylistic transposits on the material of one explanatory dictionary.

Key words: stylistic transposition; stylistic transposit; semantic structure of the word; figurative meaning; micromeaning.

К. В. Кацалапенко

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ГРУПА НАЗВ РІДКИХ СТРАВ У ГОВІРКАХ СХІДНОГО ПОДІЛЛЯ

Серед слов'янських кухонь українська користується широкою популярністю. Вона давно одержала поширення далеко за межами України. Неабияку роль відіграють саме перші, або рідкі, страви, якими починається обід. Серед них по праву головне місце займає борщ, рецептура якого нараховує до 30 варіантів (полтавський, волинський, чернігівський, галицький, львівський, селянський, дніпровський та ін.). Чільне місце займають також капусняк, розсольник, солянка та ін. [1].

Найменування цієї ЛСГ у межах номенів на позначення їжі розглядалися у роботах З. Т. Ганудель [3] та Г. Ф. Вештарт [2]. Є. Д. Турчин присвятила розділ наукової роботи для опису лексики на позначення рідини в стравах та продуктах харчування на Східному Поліссі [8]. Назви рідких страв, напоїв і приправ українських Карпат досліджено у праці Е. Д. Ґоци [5, 109–126]. Діалектні варіанти номенів цієї групи лексики подано у словниках українських говорів Ю. Піпаша, Б. Галаса (МСГГ), Я. Закревської (ГГ), З. Л. Омельченко, Н. Б. Клименко (МССУГ), З. С. Сікорської, В. О. Шевцової, Л. І. Шутової (СДЛЛ), А. С. Лисенка (СПолГ), М. Й. Онишкевича (Онишкевич), Д. М. Брилінського (СПГ) та ін. Назви перших страв у говірках Східного Поділля не були предметом спеціального діалектологічного вивчення, що і визначає актуальність дослідження. Метою статті є на основі зібраного матеріалу подати лексико-семантичну характеристику назв перших страв та провести лінгвогеографічний, етимологічний аналіз окремих найменувань на позначення страв, які побутують у традиційній кухні Східного Поділля.

ЛСГ на позначення перших страв на території Східного Поділля утворюють репрезентанти сем 'рідка страва на м'ясному бульйоні з посічених буряків, капусти, з картоплею та різними приправами', 'рідка страва з посічених буряків, капусти, з картоплею та різними приправами', 'борщ, у який замість буряків і капусти кладеться весняна зелень', 'рідка страва, що являє собою м'ясний, рибний або грибний відвар з овочами та ячмінними крупами', 'овочевий суп, зварений переважно з квашеної капусти з додаванням інших продуктів', 'суп із солоними огірками та огірковим розсолом', 'рідка страва, м'ясний, рибний або грибний відвар з овочами та гречаними крупами', 'рідка страва, що являє собою м'ясний, рибний або грибний відвар з овочами та вівсяними крупами', 'рідка страва, що являє собою м'ясний, рибний або грибний відвар з овочами та гороховими крупами', 'рідка страва з овочами, переважно картоплею', 'рідка страва, що являє собою рибний відвар з овочами', 'рідка страва, що являє собою м'ясний, рибний або грибний відвар з овочами та макаронами'. У цій статті подаємо опис перших трьох сем.

Борщ є улюбленою стравою українців, оскільки вони без нього не тільки не обходяться у щоденній трапезі, а й у різноманітних сімейних та календарних обрядах: *ˈборич / ˈхл'іб^{п} обоўйазᶜⁱково ˈмайут' ˈбути на гоᵛᶦб'ід'і / веᶦс'іл':і / на ˈпомиᵉнках* (Яр.); *ˈборич ˈсамий гˈлаўний хаˈз'айін у гоб'ійсᵗˈм'і* (Под.); *ˈсамий ˈглаўний ˈборич / наˈіїўс'а / ˈтаї ў'же здоˈровий буˈдеш* (Ст. Б.). Семантичну структуру слова та його дериватів розглядав А. Поповський у статті «Про слово *борщ* та його деривати в українській мові». ЕСУМ фіксує суто українське походження номену (ЕСУМ, І, 236) [6].

У загальнонародній мові слово **борщ** вживається на позначення семи 'рідка страва на м'ясному бульйоні з посічених буряків, капусти, з картоплею та різними приправами' (СУМ, І, 221). У говірках досліджуваної території лексема *ˈборич* є полісемічною, оскільки передає семи: 1) 'рідка страва на м'ясному бульйоні з посічених буряків, капусти, з картоплею та різними приправами' (Ап., Бал., Г., Бер., Гол., Гр., Ж., З., Ів., К., Коч., Кр., М., Мал., Ок., П., Пед., Пок., Под., Р., С., Сок., Ст. Б., Т., Яр.) та 2) 'кислий настій із буряків, який вживають до борщу' (Ок., Кр., Яр., Ів., М., Мал., Ж., Бер., К., Под.). На позначення семи вживаються також двослівні описові лексеми *чеᶦрˈвоний ˈборич* (Г., Р., Кр., Ів., Под.): *чеᶦрˈвоний ˈборич / то ˈйак карˈтошка закˈрас'уйеᶦц':а* (Г.); *ˈб'ілий ˈборич* (Ст.): *ˈйак ˈборич зᶜ тоˈматом / ˈто чеᶦрˈвоний ˈборич / ˈйак ˈбиᵉзᶜ тоˈмату / ˈто ˈб'ілий* (Ст.) та *ˈборич зᶜ кˈвасом* (Пед., Сок.). Назви *чеᶦрˈвоний ˈборич* і *ˈб'ілий ˈборич* є двослівними номінаціями, утвореними за кольором страв. Натомість лексема *ˈборич зᶜ кˈвасом* пов'язана тісними мотиваційними зв'язками з інгредієнтом страви квасом, кислим настоєм із буряків, який використовують для приготування борщу.

Лексеми *ˈборич* та атрибутивні словосполучення *ˈб'ілий ˈборич, чеᶦрˈвоний ˈборич,ˈ борич зᶜ кˈвасом* на досліджуваній території позначають рідку страву, що вариться з плодів городніх овочів, переважно на м'ясному бульйоні: *мйасˈний буˈл'он / там буraˈчок покриˈшили ˈварищ':а і квaˈсол'ка ˈварищ':а / а тоˈд'і ў'же карˈтошку ў'кинула / тоˈд'і ў'же каˈпусту / приᵉпˈраву / ˈшо там / ˈлис'т'а ˈперец' // вaˈрити тˈреба ў казанˈку / шобᵖ у чеᶦлˈус'т'і просˈтойаў / ˈшобᵖ ˈборич ˈаж по ˈхат'і п'ˈшоў* (Бер.).

Регіональними різновидами борщу є *ˈборич зᶜ конˈцервойу* (Бер., Ів., Кр., Яр., Ст. Б.): *шоп ˈборич ˈбуў добˈр'іший / конˈцерви туˈди ˈможна ў'кинути / таˈку / шо к'ілˈ'ка ў таˈмат'і* (Ст. Б.) та *ˈборич зᶜ каˈрасиками* (Бер., Ів., Кр., Яр., Ст. Б., М., Мал., Ж., К., П., Под.): *караˈс'і / ˈйак ўс'ікˈда / поˈчистити / ˈвипотрошити / поˈжарити на гоᵛˈл'іц'і / а тоˈд'і ўже йіх кˈласти до борщˈчу / і тоˈді і заˈжарка / і ˈзелен' клаˈдец'а і ˈжаран'і караˈс'і // шобᵖ ˈтрошки пиᵉреᶦкиˈп'іў / і гоˈтове* (Под.). Ці словосполучення являють собою поєднання загальної назви реалії та її складового визначального компоненту. Демінутив *каˈрасики* у словосполученні *ˈборич зᶜ каˈрасиками* вказує, ймовірно, на бажаний невеликий розмір використовуваного інгредієнту.

Словники українських діалектів фіксують лексему *ˈборич* зі значеннями: 'борщ, рідка страва з посічених буряків, капусти, з картоплею та різними приправами' – у східностепових українських говірках (ССМУГ, 14); 'хлібний (вівсяний) квас' – у гуцульських говірках (МСГГ, 16); 'рідкий розчин із залишків кислого хліба, який уживають для приготування страв, миття голови', 'настій столових буряків, що використовується для приготування борщу', 'рідка страва, приготовлена з додаванням настою столових буряків, щавлю чи оцту' (МСЗВГ, 75), 'квас із висівок або житнього борошна', 'борщ' – у буковинських говірках (СБГ, 37); *боᵛриˈчиха* 'борщ' – у волинських говірках (СНКВ, 252).

На позначення семи 'борщ, у який замість буряків і капусти кладеться весняна зелень' у східноподільських говірках зафіксовано лексеми *моло̆ˈдий ˈборич* (Г., Р., Ів., Яр., Ст. Б., Кр., Бер.), *веᶦсˈн'аˈний ˈборич* (Гол., Кр., Ів., Бер.), *зеᶦˈлений ˈборич* (Б., П., Г., Р., Т., Ст. Б., Коч., Пок., Под., З., М., Мал., Ж., Гр., С., Ок., Сок., Кр., Яр., Бер., Ів.): *йаїˈце ˈварат / кˈришат / чи ˈвилкойу подˈробл'ат / а тоˈд'і / йак запраўˈл'айут / то і ˈзакришку клаˈдут / зеᶦˈлене / і це ˈваране йаїˈце / аˈбо беᶦˈрут сироˈве йаїˈце / збиˈвайут ў йаˈк'ій ˈмисоц':і / поˈсуд'і / ˈгогол' ˈмогол' таˈкий ˈробл'ат / а тоˈд'і / йак ˈборич киˈпит' /*

то це з'бите йаґце потиᵉхен'ку ўлиᵘвайут' і розᵘм'ішуйут' / ˈйак затиᵉрайут / тиᵉреᵘкиᵘп'іло і гоᵘтове // от тоᵘб'і ї зеᵘᵘлений ˈборич (Б.); *ˈварат / ˈйак кроˈпиўка / неᵘтᵘрушеᵘчка пойаўˈл'айеᵘц'а / це назиᵘвайеᵘц'а моло'дий ˈборич* (Яр.).

Мотиваційну ознаку 'пора приготування' демонструє найменування *веᵘс'н'а'ний ˈборич*. У той час, як атрибут *моло'дий* у лексемі *моло'дий ˈборич* вказує на асоціацію за ознакою використаного інгредієнту – зелені, що недавно з'явилася. Назва *зеᵘᵘлений ˈборич* носить прозору мотивацію – забарвлення страви.

СУМ реєструє лише словосполучення **зелений борщ** на позначення борщу, що в нього замість буряків і капусти кладеться весняна зелень: щавель, лобода, шпинат, кропива тощо (СУМ, І, 221).

Залежно від виду зелені та інших інгредієнтів, що використовуються при приготуванні страви, у досліджуваному ареалі зафіксовано описові назви з атрибутом у препозиції: *кропиўˈл'аний ˈборич* (Г., Р.) та у постпозиції: *ˈборич зᵉ йаґц'ом* (Г., Р.), *ˈборич зᵉ кроˈпивойу* (Сок., Ок., Кр., Яр., Ів., Бер.), *ˈборич зᵉ кропиˈвойу* (М., Ж., Под., К., П., Мал.), *ˈборич зᵉ квасˈком* (Коч., Б., Г., Р., М., Под., Ж., К., Мал., Кр., Яр., Бер., Ів.), *ˈборич зᵉ квасˈцем* (З.), *ˈборич с ичаўˈлем* (Сок., Ок.), *ˈборич с ичавеˈл'ом* (Р., Под., Кр., Яр., Бер., Ів., Г.), *ˈборич с ичаўˈл'ом* (З., Коч., Ап., Ст. Б., Пок., М., П., Мал., Ж., Под., Кр., Яр., Бер., Ів.), *ˈборич ізᵉ п'ш'інкойу* (З.): *зеᵘᵘлений ˈборич ˈтам ˈвар'ат с ичавеˈл'ом / кропиˈвойу веᵘснойу* (Бер.).

Борщ традиційного приготування, але без жиру та м'яса, готують здебільшого під час посту як не скоромну страву: *ˈмасло ˈпосне аˈбо на оˈл'ій / ˈйак ˈхто // боришˈчу ˈможна таˈкого вáрити / ˈйісти коˈли хˈто / і на ˈпоминки / і на сˈвад'бу // коˈлис' гоˈтовили ўˈс'акий ˈборич / чи то на гимиˈнини* (Бер.). Таким чином, у говірках Східного Поділля сему 'рідка страва з посічених буряків, капусти, з картоплею та різними приправами' репрезентовано словосполученнями *ˈборич беᵘз м'йаса* (Бал., З., Т., Ок., Г., Р., С., Сок., Ст.Б.), *сиˈн'ій ˈборич* (Сок.), *гоˈлодний ˈборич* (Коч., Гр., Кр., Яр., Ів., Бер.), *голий ˈборич* (Сок.), *п'ісˈний ˈборич* (Кр., М., Бер., Ж., К., М., Мал., П., Под., Ст.Б., Яр., Т.).

Описове словосполучення *ˈборич беᵘз м'йаса* вказує на відсутній у складі страві компонент. Узгоджені словосполучення *гоˈлодний ˈборич* та *п'ісˈний ˈборич* акцентують на малокалорійності страви, неситості та на періоді її приготування: *а то вопˈше / йакˈшо ў ˈп'іст / то неᵘᵘмайе н'ˈчого ˈтам / н'і м'йаса / н'і ˈжиру* (Ж.). Загальнонародній мові відомий атрибутив **пісний** зі значенням 'у якому відсутні м'ясні та молочні продукти; майже без жиру' (СУМ, VI, 544).

Репрезентанти *ˈголий ˈборич* та *ˈсин'ій ˈборич*, ймовірно, утворилися шляхом перенесення ознак людини на страву і носять значення 'який не має засобів до існування; бідний' та 'блідий, що набув аж синього відтінку, від нездужання, натуги, люті, холоду і т. ін. (про людину, частини її тіла)'.

У лексикографічних працях із різних мовних територій на позначення борщу без жиру та м'яса зафіксовано такі означення у складі словосполучень: *п'ісˈний* (*ˈпосний*), 'пісний (про страву), такий, в якому відсутні м'ясні й молочні продукти (у більшості східностепових говірок)' – у східностепових говірках (МССУГ, 76), *ˈголий* 'бідний'; *голоˈден* 'голодний' – у гуцульських говірках (МСГГ, 37), *піс'ний* 'нежирний, обезжирений' – у подільських говірках (МСПГ, 74).

Для передачі семи *ˈборич*, як правило, використовуються двослівні номінації: *чеᵘр'воний ˈборич,ˈ б'ілий ˈборич, зеᵘᵘлений ˈборич, сиˈн'ій ˈборич, веᵘс'н'а'ний ˈборич, гоˈлодний ˈборич, ˈборич беᵘз м'йаса, ˈголий ˈборич, п'ісˈний ˈборич,ˈборич зᵉ кˈвасом,ˈборич зᵉ конˈцервойу, ˈборич зᵉ каˈрасиками, кропиўˈл'аний ˈборич, ˈборич зᵉ йаґц'ом,ˈборич зᵉ кроˈпивойу, ˈборич зᵉ кропиˈвойу, ˈборич зᵉ квасˈком, ˈборич зᵉ квасˈцем, ˈборич с ичаўˈлем, ˈборич с ичавеˈл'ом, ˈборич с ичаўˈл'ом, ˈборич ізᵉ п'ш'інкойу* – атрибутивні словосполучення з головним компонентом *ˈборич*.

Серед словосполучень переважають прийменникові, наприклад: *ˈборич беᵘз м'йаса, ˈборич зᵉ кˈвасом,ˈборич зᵉ конˈцервойу, ˈборич зᵉ каˈрасиками,ˈборич зᵉ йаґц'ом,ˈборич зᵉ кроˈпивойу, ˈборич зᵉ кропиˈвойу, ˈборич зᵉ квасˈком, ˈборич зᵉ квасˈцем, ˈборич с ичаўˈлем, ˈборич с ичавеˈл'ом, ˈборич с ичаўˈл'ом, ˈборич ізᵉ п'ш'інкойу*.

Головними мотиваційними ознаками є колір (*чеᵘр'воний ˈборич,ˈ б'ілий ˈборич, зеᵘᵘлений ˈборич, сиˈн'ій ˈборич*), пора приготування страви (*веᵘс'н'а'ний ˈборич*), її ситність (*гоˈлодний ˈборич, ˈборич беᵘз м'йаса, ˈголий ˈборич, п'ісˈний ˈборич*) та компоненти (*ˈборич зᵉ кˈвасом,ˈборич зᵉ конˈцервойу, ˈборич зᵉ каˈрасиками, кропиўˈл'аний ˈборич, ˈборич зᵉ йаґц'ом,ˈборич зᵉ кроˈпивойу, ˈборич зᵉ кропиˈвойу, ˈборич зᵉ квасˈком, ˈборич зᵉ квасˈцем, ˈборич с ичаўˈлем, ˈборич с ичавеˈл'ом, ˈборич с ичаўˈл'ом, ˈборич ізᵉ п'ш'інкойу*).

Домінуючими мотиваційними моделями, за якими утворено назви рікої страви, є 'колір' › 'назва страви': *чеᵘр'воний ˈборич,ˈ б'ілий ˈборич, зеᵘᵘлений ˈборич, сиˈн'ій ˈборич*;

'інгрідієнт' › 'назва страви': *ˈборич зᵉ кˈвасом,ˈборич зᵉ конˈцервойу, ˈборич зᵉ каˈрасиками, кропиўˈл'аний ˈборич, ˈборич зᵉ йаґц'ом,ˈборич зᵉ кроˈпивойу, ˈборич зᵉ кропиˈвойу, ˈборич зᵉ квасˈком, ˈборич зᵉ квасˈцем, ˈборич с ичаўˈлем, ˈборич с ичавеˈл'ом, ˈборич с ичаўˈл'ом, ˈборич ізᵉ п'ш'інкойу*;

'пора року' › 'назва страви': *веᵘс'н'а'ний ˈборич*.

Згущення мережі досліджуваних говірок дасть можливість якнайповніше зафіксувати та проаналізувати лексику на позначення рідких страв.

СПИСОК ОБСТЕЖЕНИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ

Ап. – с. Аполянка Уманського р-ну Черкаської обл., Бал. – с. Балта Балтського р-ну Одеської обл., Бер. – с. Берестівець Уманського р-ну Черкаської обл., Г. – с. Городниця Уманського р-ну Черкаської обл., Гол. – смт Голованівськ Голованівського р-ну Кіровоградської обл., Гр. – с. Грушка Ульяновського р-ну Черкаської обл., Ж. – с. Жолудькове Маньківського р-ну Черкаської обл., З. – с. Звенигородка Звенигородського р-ну Черкаської обл., Ів. – с. Іванівка Уманського р-ну Черкаської обл., К. – с. Кинашівка Маньківського р-ну Черкаської обл., Коч. – с. Кочубіївка Уманського р-ну Черкаської обл., Кр. – с. Краснопілка Уманського р-ну Черкаської обл., М. – с. Маньківка Маньківського р-ну Черкаської обл., Мал. – с. Мала Маньківка Маньківського р-ну Черкаської обл., Ок. – с. Оксанино Уманського р-ну Черкаської обл., П. – с. Поташ Маньківського р-ну Черкаської обл., Пед. – с. Пединівка Звенигородського р-ну Черкаської обл., Пок. – с. Покотилово Новоархангельський р-н Кіровоградської обл., Под. – с. Подібна Маньківського р-ну Черкаської обл., Р. – с. Рижавка Уманського р-ну Черкаської обл., С. – с. Серебрія Бершадського р-ну Черкаської обл., Ск. – с. Стшгород Вінницького р-ну, Вінницької обл., Сок. – с. Соколівка Жашківського р-ну Черкаської обл., Ст. Б. – с. Старі Бабани Уманського р-ну Черкаської обл., Т. – с. Тишківка Добровеличківського р-ну Кіровоградської обл., Яр. –с. Яроватка Уманського р-ну Черкаської обл.

ДЖЕРЕЛА

Веш – Вештарт Г. Ф. Названия пищи в говорах Полесья // Лексика Полесья. – М., 1968. – С. 366 – 414.
ГГ – Гуцульські говірки: Короткий словник. – Львів, 1997. – 232 с.
ДЛАЗ – Дзендзелівський Й. О. Лінгвістичний атлас українських народних говорів Закарпатської області УРСР (України): Лексика. – Ужгород, 1958 – 1993. – Ч. І – ІІІ.
ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: В 7 т. – К., 1982 – 2006. – Т. І – V.
МСГГ – Піпаш Ю. О., Галас Б. К. Матеріали до словника гуцульських говірок (Косівська Поляна і Росішка Рахівського району Закарпатської області). – Ужгород, 2005. – 266 с.
МСДЛС – Дорошенко С. І. Матеріали до словника діалектної лексики Сумщини // Діалектологічний бюлетень. – К.: Вид-во АН УРСР. – Вип. ІХ. – С. 101–122.
МСЗВГ – Корзонюк М. М. Матеріали до словника західноволинських говірок // Українська діалектна лексика: Збірник наукових праць / За ред. І. Г. Матвіяса, П. Ю. Гриценка, Н. П. Прилипко. – К.: Наукова думка, 1987. – С. 62 – 267.
МССУГ – Омельченко З. Л., Клименко Н. Б. Матеріали до словника східностепових українських говірок. – Донецьк: ДонНУ, 2006. – 114 с.
Онишкевич – Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок: У 2 ч. – К.: Наукова думка, 1984. – Ч. І – ІІ.
СБГ – Словник буковинських говірок / За ред. Н.В. Гуйванюк. – Чернівці: Рута, 2005. – 688 с.
СДЛЛ – Сікорська З. С., Шевцова В. О., Шутова Л. І. Словник діалектної лексики Луганщини / За ред. З.С. Сікорської. – К.: Шлях, 2002. –224 с.
СЗПГ – Аркушин Г. Л. Словник західнополіських говірок: У 2 т. – Луцьк: Вежа, 2000. – Т. І – ІІ.
СПГ – Брилінський Д. М. Словник подільських говірок. – Хмельницький, 1991. – 116 с.
СПолГ – Лисенко П.С. Словник поліських говорів – К.: Наукова думка, 1974. – 260 с.
СУМ – Словник української мови: В 11 т. – К.: Наукова думка, 1970 – 1980. – Т. І – XI.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артюх Л. Ф. Українська народна кулінарія: Іст.-етногр. дослідження. – К., 1977. – 245 с.
2. Вештарт Г. Ф. Названия пищи в говорах Полесья // Лексика Полесья. – М., 1968. – С. 366 – 414.
3. Гануделъ З. Лінгвістичний атлас українських говорів Східної Словаччини: Назви страв, посуду і кухонного начиння. – Пряшів, 1981. – Т.І. – 212 с.
4. Геров Н. Речник на българския език / Фототип. изд. – София, 1975 – 1978. – Т. І – VI.
5. Ґоца Е. Д. Назви їжі і кухонного начиння в українських карпатських говорах: Дис. … канд. філол. наук: 10.02.01. – К., 2001. – 466 с.
6. Поповський А. Про слово *борщ* та його деривати в українській мові // Українська історична та діалектна лексика: Збірник наукових праць. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2003. – Вип. 4. – С. 187 – 192.
7. Супруненко В. П. Борщ // Ми – українці: У 2 кн. – Дніпропетровськ: ВАТ «Дніпрокнига», 1999. – Кн. 1.
8. Турчин Е. Д. Лексика питания в украинских восточнополесских говорах: Автореф. дисс. ... канд. филол. наук. – К., 1990. – 22 с.

Ю. С. Макарець

ПРОБЛЕМА ВИЗНАЧЕННЯ СТАТУСУ ПЕРИФРАЗА ЯК ЛІНГВІСТИЧНОЇ ОДИНИЦІ

Статтю присвячено проблемним питанням вчення про перифраз як мовну одиницю. У статті проаналізовано різні підходи до потрактування природи перифрастичних найменувань, їх диференційних ознак та співвідношення з іншими одиницями мови.

Ключові слова: перифраз(а) (парафраз(а)), перифрастичне найменування, вторинна номінація, описовий зворот.

В останні десятиліття у зв'язку з посиленням уваги до проблеми функціонування мови як засобу комунікації панівним у мовознавстві став антропоцентричний підхід до її вивчення. Інтерес дослідників викликають мовні одиниці, які здатні виражати ставлення суб'єкта мовлення до позначуваного, тобто мають антропоцентричні властивості. У цьому аспекті привертають увагу засоби вторинної номінації, зокрема перифрази, поява й функціонування яких викликані бажанням мовця надати висловлюванню більшої образності, емоційності, висловити оцінку тощо.

Мета пропонованої статті полягає в з'ясуванні проблемних питань визначення лінгвістичного статусу перифраза як засобу вторинної номінації, його диференційних ознак та співвідношення з іншими мовними одиницями.

Перифрази, їхні ознаки й властивості стали предметом дослідження в роботах вітчизняних і зарубіжних мовознавців: М. Бакіної, Л. Булаховського, В. Виноградова, В. Григор'єва, І. Ільїної, Ю. Кобилянського, О. Кожина, М. Коломійця, О. Макарової, Г. Моложай, О. Некрасової, В. Орлової, О. Потебні, Є. Регушевського, Л. Синельникової, Н. Сологуб, В. Уткіної, Л. Шубіної, О. Юрченка та ін. Однак окремі питання лишаються до кінця не з'ясованими й потребують подальшого висвітлення.

У мовознавчих студіях використовують кілька термінів на позначення досліджуваної мовної одиниці – перифраз(а) і парафраз(а). Паралельне функціонування термінологічних одиниць для номінації одного поняття є вадою терміносистеми, тому доречним є їх розмежування. На думку А. Ткаченка, *парафразом* доцільно називати "переказ твору або чужих думок іншими словами, іноді скорочено або розширено, незрідка прози поезією або навпаки"; отже, "маємо справу не так із чітко окресленою стилістичною фігурою чи жанром, як із різними способами "переливання" попереднього формозмісту в новий", тоді як *перифраз* – це "розгорнута метонімія", тобто стилістична фігура [15, 293].

Перифрази (гр. periphrasis – описовий вираз) привернули до себе увагу ще в античні часи і стали об'єктом вивчення в античних теоріях стилю. Так, перифраз як неоднослівну метафору виокремив ще Арістотель у "Риториці". Серед засобів, які слугують для збільшення обсягу промови, він назвав також вживання "означення поняття замість імені, яке позначає поняття, наприклад, якщо сказати не круг, а пласка поверхня, всі точки якої рівновіддалені від центра" [1, 189], тобто виділив логічні перифрастичні найменування.

Перша згадка про перифраз у вітчизняній літературі знайдена в статті Георгія Хуровського "Про образи", вміщеній у "Ізборнику Святослава" (1073), у якій перифрастичні одиниці названо "округлословієм" (калька з грецької мови).